

Het Landbouwverenigingsleven en de moeilijkheden in den¹ Landbouw

door Dr. F.E. Posthuma.

DI I

De ouderdom van het landbouwverenigingsleven.

Ik zou niet gaarne verplicht zijn te zeggen in welk jaar het landbouwverenigingsleven aangevangen is. Ik zou zelfs de eeuw niet kunnen noemen, maar het landbouwverenigingsleven moet wel heel oud zijn.

Als wij tegenwoordig van het platteland spreken, dan bedoelen wij nog altijd een dun bevolkte streek van het land, doch er moet een tijd geweest zijn, dat de bevolking ten platte lande nog veel dunner gezaaid was. Ik kan mij voorstellen dat al die éénlingen of beter gezegd, al die afzonderlijke boeren-families, ieder voor zich getracht hebben zoveel mogelijk onafhankelijk van een ander door de wereld te komen. Heel spoedig zullen er toch werkzaamheden geweest zijn, waarbij ieder voor zich de hulp van een ander of van anderen inriep. Die hulp werd dan ook verleend en naarmate het leven ingewikkelder werd, in meer gevallen verleend, maar niemand dacht dat dit nu de kiem zou zijn voor wat wij later hebben genoemd „het landbouwverenigingsleven" en toch was de burenplicht, want onder die naam was de hulp die men elkander gaf bekend, in werkelijkheid het begin van het landbouwverenigingsleven.

Het woord burenplicht, vooral het laatste deel, geeft intussen wel aan, dat het niet allemaal vrijwilligheid was, die de hulp deed verlenen. Men beschouwde het zich als plicht opgelegd, ofschoon daarvoor geen wet geschreven was. Men begreep dat men onder sommige omstandigheden en voor sommige werkzaamheden bij elkander behoorde, elkander hulp moest verlenen en men zou vreemd hebben opgezien als de een of ander zich aan dien burenplicht onttrok en toch bestond daarvoor niet een door reglement of wet geregelde verplichting.

Mensen zijn nog wel eens egoïstisch en zo speelde bij de burenplicht het egoïsme ook een rol. Men vervulde de burenplicht niet altijd met een grote opofferingsgezindheid in het hart, men had ook dikwijls deze in wezen egoïstische beschouwing: Ik verricht de burenplicht opdat anderen ook voor mij die plicht zullen verrichten. Het was dus evenmin als tegenwoordig alles goud wat er blonk, maar hoe het ook zij, als dan de burenplicht niet enkel voortspoot uit het zich vrijwillig geven om te helpen en de harten van de helpers niet allen vervuld waren met het verlangen om voor de ander offervaardig te zijn, men hielp elkander en de grond daarvoor was gelegen in het feit dat men zich bewust was elkander te moeten helpen. Men voelde bij instinct en bij nadenken dat men bij elkander behoorde.

De grondslagen van het landbouwverenigingsleven.

De eerste grondslag voor elk verenigingsleven en dus ook voor het landbouwverenigingsleven is het saamhorigheidsgevoel. Het doel van het verenigingsleven mag van ideële aard zijn, of wel van materiële aard, grondslag moet altijd wezen, dat men voelt dat men tezamen behoort.

¹ Spelling iets aangepast in verdere tekst

Wanneer mensen met elkander een vereniging willen oprichten, dan kan het zijn nut hebben, dat zij zeer verschillend zijn en verschillende kundigheden bezitten. Het kan soms zelfs zo zijn, dat als allen hetzelfde zouden kunnen, van een vereniging geen sprake zou kunnen zijn. Stel U voor dat men een zangvereniging zou willen oprichten en allen die daaraan zouden willen meedoen zouden bassen zijn, dan stel ik mij voor dat er van die zangvereniging niet veel terecht zou komen, maar als we verschillende personen die vele stemmen zullen kunnen zingen, een zangvereniging zien oprichten, dan zal daarvan slechts dan wat terecht komen, als allen voelen dat zij ook inderdaad moeten willen zingen. Ieder lid moet begrijpen, dat hij, als onderdeel van het geheel, de zangvereniging in gevaar brengt, als hij niet steeds weer zijn bereidwilligheid toont om mede te zingen. Ieder lid moet het gevoel in zich ronddragen, dat allen tezamen behoren.

De tweede grondslag vormt het reglement of de statuten. Merkwaardig is dat iedere vereniging beproeft om in haar reglement of statuten nauwkeurig alle plichten en rechten van de leden te omschrijven. Angstvallig wordt nagegaan of de voorwaarden voor het toetreden wel alles bevatten. Of het mogelijk zal zijn door middel van de betreffende bepalingen iemand die lid is tot rede te brengen al hij zijn plichten niet wil nakomen. Of de uittreding wel moeilijk genoeg wordt gemaakt. Dit alles en nog veel meer wordt haarfijn beschreven en hoe nuttig en nodig het is dit te doen, veel meer dan op bepalingen in het reglement of de statuten komt het aan op de eerste grondslag n.l. het zich bewust wezen dat men als lid zijn plicht moet en ook zal doen.

De moeilijkheden voor het landbouwverenigingsleven vloeien nu meestal daaruit voort, dat men een landbouwvereniging hetzij deze is een afdeling van de een of andere maatschappij van landbouw, hetzij deze is een aan- of verkoopvereniging, hetzij deze is een coöperatieve zuivelfabriek, een fok- of controlevereniging hetzij deze is een onderlinge spaar- en voorschotbank, of welk ander doel de vereniging ook mag hebben, niet enkel kan laten bestaan uit personen., die bereid zijn zich voor de vereniging te geven. Veelal heeft een zodanige landbouwvereniging alle personen van het dorp en in vele gevallen de omgeving nog daarbij nodig, om tot de oprichting te kunnen komen. Men kan niet te kieskeurig wezen bij het werven der leden, want dan zou de vereniging niet tot stand komen. En toch zou men juist zeer kieskeurig moeten zijn, wilde men inderdaad op de leden der vereniging kunnen bouwen. Zolang nu alles maar goed gaat is het nog zo erg niet, zolang er wat te halen valt verbeeldt ieder lid zich wel dat hij zijn plicht doet, maar meer dan verbeelding is het meestal niet. Gaan de zaken echter in de een of andere richting scheef of soms slecht, dan denken vele leden de belangen der vereniging het beste te kunnen dienen door van de vereniging niets dan kwaads te vertellen en als zij er kans toe zien, er zo haastig mogelijk uit te lopen.

Ook dit min of meer scheef gaan bestaat dikwijls slechts in de verbeelding der leden en zij zouden wel tot andere gedachten komen als hen enig gevoel van saamhorigheid samenbond. Het is dan al spoedig niet meevallen voor één en één voor allen, maar ieder voor zich. Hoe geheel anders zou het zijn als de vereniging slechts bestond uit leden die met volle bewustzijn van wat zij deden, haar hadden opgericht en in goede en kwade dagen de belangen der vereniging steeds bleven voorstaan.

Ik vraag mij dikwijls af, of er wel veel over boord zou zijn geweest als menige vereniging niet tot stand zou zijn gekomen, omdat er niet voldoende personen van het echte wagenshot gevonden waren om de vereniging op te richten. Maar aan de anderen kant moet ik toch ook toegeven dat in de massa kracht schuilt en dat het dus maar goed ge-

weest is dat men in een vereniging getracht heeft alles bij elkander te halen wat maar bij elkander te halen was. Is een vereniging op deze wijze tot stand gekomen, dan blijkt herhaaldelijk hoe nodig het is dat ook de tweede grondslag: het reglement of de statuten goed gelegd was.

Was de vereniging opgericht uit liefde tot het doel der vereniging, dan zou ongetwijfeld de zegen wel zijn gekomen, maar nu *die* grondslag bij veel toetredende niet aanwezig was, is het maar goed dat men op grond van reglement of statuten zo nodig kan zeggen: zacht is mijn gemoed, maar straf is mijn hand. Iemand, die de plichten, welke hij als lid der vereniging op zich nam, niet goed nakomt moet men, op grond van de statuten en reglement kunnen toevoegen: die niet horen wil, moet maar voelen.

De omvang van het verenigingsleven op landbouwgebied.

Al was het niet altijd verlangen naar het mooie doel dat de leden tezamen bracht, maar veelal verlangen naar het materiële, of rond Hollands gezegd: verlangen naar meer centen (een verlangen dat zeer zeker ook zijn goeden grond kan hebben) is misschien zelfs wel door dit verlangen het verenigingsleven op landbouwgebied zeer gegroeid. Wij tellen op het ogenblik in Nederland, als ik mij tot het landbouwbedrijf in engere zin bepaal, drie landelijke werkgeversbonden -

Het Koninklijk Nederlandsch Landbouw-Comité;

De Katholieke Nederlandsche Boeren- en Tuindersbond;

Christelijke Boeren- en Tuindersbond.

- die elk een federatie zijn van gewestelijke verenigingen met afdelingen per gemeente of voor een aantal gemeenten bijeen. Daarnaast bestaan in tal van plaatsen nog weer landbouwverenigingen, die niet alle bij een grotere bond zijn aangesloten. Van deze plaatselijke verenigingen zijn er vele tevens voor haar leden werkzaam als coöperatieve aankoop- of verkoopvereniging en waar dit het geval is maken ze in de regel weer deel uit van een provincialen Bond, zoals hier in Gelderland de bekende B.A.G. is.

Op deze wijze vindt de landbouwer, die samenwerking met bedrijfsgenoten zocht, daartoe overal gelegenheid. Bepaal ik mij tot Gelderland dan vind ik in de Geldersch-Overijsselsche Maatschappij van Landbouw rond 8.000 landbouwers bijeen, in de B.A.G. nog eens bijna 15.000, in de Katholieke organisatie ruim 5.700, in de Christelijken Bond 700, terwijl ten slotte in plaatselijke landbouwverenigingen, niet bij een landelijk of gewestelijk verbond aangesloten, nog 2.700 landbouwers verenigd zijn. Dit geeft een totaal van 32.000 georganiseerde landbouwers in Gelderland alleen.

Ik vermoei U niet met al te veel cijfers en ik geef U dus de cijfers niet per provincie. Het totaal, dat ik vond is voor alle 11 provinciën gezamenlijk 193.000 in totaal 2.014 plaatselijke verenigingen of afdelingen van grotere bonden. Stel ik daarnaast, dat 25 jaar geleden het aantal georganiseerde werkgevers precies 100.000 beliep en in 1.088 verenigingen dan mag ik vaststellen, dat in 25jaar tijd zowel het aantal verenigingen als haar ledental ongeveer verdubbeld is. Ik houd er rekening mee, dat velen van meer dan één organisatie lid zijn, doch wie de cijfers stelt naast de uitkomsten der laatste in 1921 gehouden telling van landbouwbedrijven toen er 163.075 landgebruikers waren, wier hoofdberoep landbouwer is, zal niet ontkennen, dat het verenigingsleven zeer belangrijk is.

Ook in de tuinbouw ontbreekt het aan organisatie niet. Ik vind voor 1930 in totaal 534 verenigingen met 89.000 leden terwijl 25 jaar geleden nog maar 219 verenigingen met

21.000 leden bekend waren. Men ziet, dat de meer intensieve beoefening van de tuinbouw in de latere jaren zich ook in het verenigingsleven weerspiegelt.

Dit alles betreft nog in hoofdzaak de organisaties die men wel aanduidt met de naam „stands-vereniging" en waarin men in de eerste plaats bijeen is om gezamenlijk meer algemene belangen te behartigen.

Daarnaast komt het groot aantal verenigingen met een wetenschappelijk doel: landbouwboekhouding, centrale proeftuinverenigingen en die voor veredeling van zaai- en pootgoed. Zeker mag ik onder deze rubriek ook de diverse zeer belangrijke fokverenigingen rangschikken. Verder volgen de verzekeringsverenigingen op velerlei gebied en niet te vergeten de organisaties, waarin de boerenleenbanken verenigd zijn.

Als derde belangrijke groep tenslotte noem ik de organisaties, waarin onze productiecoöperaties verenigd zijn: de Algemeene Nederlandsche Zuivelbond, de bonden van coöperatieve Aardappelmeel-, Stroocarton- en Suikerfabrieken.

Elk van die bonden op zich zelf zou ik willen noemen brandpunt van verenigingsleven. Zo omvat de Algemeene Nederlandsche Zuivelbond in zijn gewestelijke bonden van coöperatieve zuivelfabrieken 435 leden, doch elk lid is hier een coöperatieve vereniging, die een fabriek haar eigendom noemt. Dat het voortdurend contact van allen, die bij een en dezelfde fabriek zijn betrokken ook leiden moet tot samenspreking over vele andere vakbelangen, dan die de coöperatie in de eerste plaats beoogt ligt voor de hand en zo beschouwd is elke plaatselijke coöperatie weer een vakvereniging op zich zelf. Wie zich de moeite geeft na te tellen, hoeveel werkgevers ook weer op deze wijze in het verenigingsleven worden betrokken vindt dat dit voor 130.000 veehouders het geval is.

Wie enig inzicht begeert in de betekenis, die deze verenigingen voor het landbouwleven hebben, behoeft slechts kennis te nemen van enkele cijfers die betrekking hebben op hun omzet, op de waarde van hetgeen werd gesticht of op het aantal landbouwers, dat onmiddellijk bij hun gestie is betrokken.

Zo beloopt de bruto-opbrengst van de producten der fabrieken die bij de F.N.Z., zijn aangesloten over het jaar 1930 rond 190 miljoen gulden.

Bij de coöperatieve suikerfabrieken in Nederland zijn 10.300 landbouwers betrokken. De stichtingskosten van de gezamenlijke coöperatieve suikerfabrieken beliepen ruim 38 miljoen gulden.

Dit zijn ongetwijfeld getallen die eerbied afdwingen en eveneens wordt men uit zakenoogpunt getroffen door het grote aantal miljoenen guldens dat in en door deze verenigingen wordt omgezet en aan de boeren wordt uitbetaald. Waren deze verenigingen er niet, dan zou het economisch met de boerenstand er vrij wat slechter uitzien dan dit thans het geval is. Veel hulpstoffen zouden tot veel hoger prijzen moeten worden aangeschaft en veel producten zouden tot veel lager prijzen moeten worden van de hand gedaan. En wanneer men geld nodig had om zijn bedrijf te verbeteren of uit te breiden, dan zou ongetwijfeld een veel hogere rente moeten worden betaald. Wij mogen rustig zeggen, dat onze boerenstand economisch zo sterk staat en sterker dan dit in de meeste landen in Europa het geval is, juist door dit zo sterk ontwikkelde verenigingsleven.

Maar toch vraag ik mij ook nu nog, evenals voor ruim 30 jaar geleden toen ik in het landbouwverenigingsleven kwam, af, of al dit verenigingsleven wel zoveel nut voor de boerenstand heeft afgeworpen, als het zou hebben kunnen doen. Toen ik nog jong zui-

velconsulent was, werd ik eens geroepen mede te werken tot het oprichten van een coöperatieve aankoopvereniging op enigszins grotere schaal. Ik werd daar toen niet bijgehaald als zuivelconsulent, want op diens terrein lag, nu niet bepaald het verzorgen van een coöperatieven aankoop van hulpmeststoffen, maar ik werd er bij gehaald, omdat men wist dat ik overtuigd coöperator was. Ik heb toen aangeraden om op de verkoopprijs van iedere zak kunstmest 5 cent te leggen en deze bedragen in een reservefonds te storten. Men heeft het niet gewild, misschien heeft men wel gemeend dat men het ook niet kon, want de hoofdgedachte was ook toen reeds: hoe kunnen wij het best met een particulieren handelaar concurreren en niet : hoe kunnen wij de boeren het beste helpen.

Dit niet opvolgen van mijn raad neemt niet weg, dat ik nog op dit ogenblik (en misschien is het nu wel gemakkelijker te volbrengen dan destijds, omdat op velerlei gebied dat het landbouwverenigingsleven bestrijkt, de concurrentie kleiner is geworden) van mening ben, dat het goed zou zijn om van elke zak kunstmest, van elke gecontroleerde koe, van elke dekking van een stier, van elke geproduceerde kilo boter of kaas en van elke uitgeleende gulden een klein bedrag te nemen en dit voor de gezamenlijke boeren terzijde te leggen, om voor hen tezamen te gebruiken. Ware indertijd mijn raad opgevolgd hoeveel miljoenen zouden dan nu niet aanwezig zijn om ons in slechte tijden hulp te verschaffen. En waren de gelden daarvoor niet nodig, wat zouden dan de boeren veel kunnen doen om de achterstand, die nu dikwijls tussen stad en platteland is op te merken, in te halen.

Zolang de boeren doorgaan met alle voordelen die het landbouwverenigingsleven geeft, ieder voor zich naar zich toe te halen, zullen zij ieder voor zich economisch ongetwijfeld sterker komen te staan. Zodra zij dan echter niet meer gezamenlijk in hun vereniging optreden, maar als elkanders concurrenten op de markt komen, en dit is b.v. bij het pachten van land of het huren van een boerderij het geval, dan zullen zij hun economische kracht slechts gebruiken om elkander te bestrijden, in dit voorbeeld dus om meer pacht te geven en wat nut blijft er dan uiteindelijk van de vruchten van hun landbouwverenigingsleven over?

Het ligt niet in mijn bedoeling thans een antwoord op deze vraag te geven. Ik heb voor U ter inleiding van wat ik thans ga zeggen, drie vragen beantwoord,

Hoe oud is wel het landbouwverenigingsleven? En het antwoord dat ik op deze vraag gaf was: Heel oud en het is gegroeid uit de burenplicht.

Op welke grondslagen berust het landbouwverenigingsleven? En het antwoord op deze vraag was: Op saamhorigheidsgevoel en op een reglement of statuten. Het behoorde, voegde ik erbij, alleen op saamhorigheidsgevoel te berusten.

Welken omvang heeft het landbouwverenigingsleven aangenomen? En op deze vraag antwoordde ik: Een geweldigen omvang.

Met het beantwoorden van deze vragen schetste ik U de tegenwoordige stand van zaken.

Ik wil thans nog een vierde vraag beantwoorden; n.l.: *Wat verwachten mij voor de toekomst van het landbouwverenigingsleven ?*

Bij het beantwoorden van deze vraag begin ik niet een stukje geschiedenis.

De Staatscommissie voor de landbouw, die een onderzoek had in te stellen naar de economische toestand der landarbeiders, merkt in haar „Rapporten en Voorstellen" op, dat in de laatste tijd (d.w.z. in 1910) meermalen is gewezen op een vermindering der volks-

voeding ten plattelande. Gememoreerd wordt, dat het Socialistisch Weekblad in 1908 zelfs schreef, dat er tegenwoordig in vele streken van ons land onder de plattelandsbevolking een besliste ondervoeding bestaat.

Het valt niet te ontkennen - zo gaat dan de Commissie in haar rapport verder - dat de omstandigheden er in ons land toe leiden om gemakkelijker de landbouwproducten ter markt te brengen dan vroeger het geval was: bij de kleine boeren gaat tegenwoordig elke liter melk naar de fabriek, elk half dozijn eieren naar de markt en alle fruit naar de veiling.

De huishouding van de kleinen boer is van natuurhuishouding, geldhuishouding geworden.

In het zo-even genoemde Socialistisch Weekblad was door een der redacteurs opgemerkt, dat hij met verbazing in een dorp, waar alles scheen over te vloeien van melk en honig, waar vette weiden zich uren ver in de omtrek uitstrekten en koeien van de beste kwaliteit deze weiden vulden, nergens er in geslaagd was zich natuurboter aan te schaffen; slechts margarine bleek verkrijgbaar.

Hij had hierbij kunnen voegen, dat in onze veenkoloniën een groot aantal landbouwers iedere ochtend weer, evenals de stedelingen, de melkboer aan de deur krijgt, dat niemand minder profiteert van de Betuwsche meikersen dan de burger, die in dat kersenland zelve woont en ge hebt misschien niet zonder enige overdrijving het beeld voor U van land- en tuinbouw in hun tegenwoordige vorm.

Stel daartegenover het landbouwbedrijf in zijn oude vorm: het verbouwen van landbouwproducten, de veehouderij, allereerst om te voorzien in de behoeften van het eigen gezin. De tijd van het eigen gebakken brood en het eigen gesponnen garen, van het vlees van eigen geslacht vee.

Zo plaats ik U voor de grote tegenstelling: de boer uit de ouden tijd, die op zichzelf is aangewezen en goeddeels in alle behoeften van zich en de zijnen voorziet en de boer van onzen tijd, die afhankelijk is van de wereldmarkt en die niet is dan een onderdeel van het grote geheel, dat onze tegenwoordige maatschappij vormt.

Het Landbouwverenigingsleven en de moeilijkheden in de Landbouw

door Dr. F.E. Posthuma.

DI II

Wanneer we nu bij hetgeen ik hiervoor opmerkte over de verandering van natuurhuishouding in geldhuishouding eens wat langer stilstaan, dan zien we:

de melk, die vroeger in het eigen bedrijf werd verwerkt, gaat nu naar de fabriek, d.i. men bereidt de zuivelproducten met behulp van de *toegepaste wetenschap*; men maakt voor het bedrijf gebruik van de uitvinding en verbetering der machines; maar het is ook het gevolg van *doeltreffende samenwerking* als de melk naar een coöperatieve fabriek gaat.

het luttel aantal eieren en de kleinste hoeveelheid fruit gaan naar de markt of naar de veiling, terwijl vroeger op de koopman werd gewacht, die wel eens komen zou. D.i. het gevolg van het vluggere verkeer, de mogelijkheid van verzending van aan bederf onderhevige goederen in weinig uren tijds over grote afstanden.

landbouwbedrijven, die geen melk hebben voor eigen gebruik, d.i. het gevolg van de mogelijkheid van bebouwing van de grond zonder gebruik van stalmest, maar met gebruik van kunstmest. Dus opnieuw het toepassen van de wetenschap, vrucht van meer ontwikkeling door *doeltreffend onderwijs*, door *praktische voorlichting*. Waar met uitbreiding van het bedrijf, uitbreiding van eigen veestapel niet meer noodzakelijk behoefde gepaard te gaan, kon naast het kleinbedrijf ook getracht worden het grootbedrijf een plaats te geven.

Ik heb getracht, zij het dan schetsmatig, een beeld te geven van de ontwikkelingsgang van het landbouwbedrijf, zoals die ook hier te lande is geweest. Ik heb daarbij doen uitkomen, hoe de landbouwer van zijn eenzamen post in het eigen, bedrijf, geleidelijk is gebracht tot het zoeken van samenwerking met vakgenoten. Om volledig te zijn, zou ik nog moeten wijzen op de veranderde verhoudingen in de wereld van de arbeid, die het bedrijfsleven op allerlei wijze aan banden leggen en veelmalen ook weer tot samenwerking, organisatie nopen. Verder op de behoefte aan geld, die kwam in het zich uitbreidende landbouwbedrijf, de behoefte aan gemakkelijke belegging, die ook weer behoefte aan samenwerking heeft doen ontstaan.

Wat ik als geschiedenis aan U mededeelde is genoeg om te doen zien, dat blijven staan op de eenzamen post niet meer, mogelijk was, maar ik moet toch nog meer geschiedenis vertellen. De gehele natuurlijke ontwikkelingsgang van het landbouwbedrijf leidde tot organisatie, samen werken, samen *overleggen*, samen *studeren*, samen *voorzieningen treffen* en in zekeren zin, samen *strijd voeren*. Het is niet mogelijk zich er aan te onttrekken zonder schade voor het eigen bedrijf, maar ook zonder schade voor het geheel.

Het opkomen van de organisaties in het landbouwbedrijf is dan ook een volkomen natuurlijk verschijnsel.

Ik heb er eerder en elders al eens op gewezen, dat de landbouworganisatie in Nederland kwijnde, zolang deze van bovenaf was opgelegd (zie de Commissies van landbouw bij Staatsbesluit van 1808 ingesteld, die reeds in 1809 wegens benarde tijdsomstandigheden haar werkzaamheden tijdelijk staakten, alsof het juist toen hare adviezen het meest

nodig waren, in 1815 haar werkzaamheden hebben hervat, altijd hebben gesukkeld en in 1851 werden opgeheven.)

Uit behoefte geboren, zijn in de verschillende provinciën de landbouwmaatschappijen en genootschappen van zelf ontstaan, toen bij de hiervoor geschetste ontwikkelingsgang de behoefte aan organisatie werd gevoeld.

Nu zijn er in het landbouwbedrijf evenals in het gehele maatschappelijk samenstel tijden van opleving en van grote welvaart en daarna weer perioden van druk, die men dan landbouwcrisissen noemt. Dit verschijnsel is heel gewoon en het regelmatig terugkeren van perioden van druk wekt eigenlijk bij niemand meer verwondering. Men heeft herhaaldelijk getracht verklaringen voor dit verschijnsel te vinden. Ik herinner slechts aan de mening van een econoom als H. Stanley Jevons (1835-1882), die de crisissen en hun regelmatige terugkeer toeschreef aan de zonnevlekken, die iedere ruim elf jaar terugkeren. De zonnevlekken zouden door haar *invloed op de oogst* de crisissen in het leven roepen.

Nadat de landbouw een tijd van groten bloei had gekend, waren de laatste twintig jaar van de vorige eeuw een tijd van grote zorg. De prijzen van granen en van zuivelproducten daalden sterk door toeneming van buitenlandse concurrentie. Deze laatste is verklaarbaar, wanneer men denkt aan mogelijkheden tot overproductie: toenemend gebruik van landbouwmachines en gebruik van kunstmest, die beiden medewerkten om intensiever bebouwing van grote oppervlakten (graan uit Amerika, Rusland, Hongarije enz.) mogelijk te maken en het steeds gemakkelijker wordend verkeer. Te zelfder tijd werd de afzet van onze producten naar buiten bemoeilijkt door een beschermende handelspolitiek in de meeste landen.

Terwijl productiemethoden in het buitenland steeds waren verbeterd, was Nederland echter achtergebleven, Bovendien verleende de Staat de landbouw geen noemenswaardige steun.

Toen kwam de Internationale Landbouwtentoonstelling te Amsterdam in 1884 en deze hielp mee om onze ogen te openen.

De gevolgen waren:

Men voelde meer behoefte aan *samenwerking*: afgevaardigden uit de verschillende provinciale landbouw-maatschappijen stichtten het Nederlandsch Landbouw-Comité; men vroeg om *meer Staatszorg* voor de landbouw. Er komt een Staatscommissie (1886-1892) met als een der gevolgen de instelling van een afzonderlijke afdeling landbouw met een Directeur-generaal aan het Departement van Binnenlandse Zaken.

Hiervoor heb ik al gezegd: het landbouwverenigingsleven heeft zich krachtig ontwikkeld, toen de behoefte aan organisatie werd gevoeld. Daarom kwam dan ook sterke opleving in de periode van druk waarop ik daareven doelde, zijnde de laatste twintig jaren der vorige eeuw. De Nederlandse landbouw was tot op dien dag, wat het organisatieleven betreft, achter bij alle omringende landen, doch toen kwamen de landbouw~ coöperaties op (*aankoop*-verenigingen, *verkoop*-verenigingen, *verwerkings*-verenigingen, *fok*-verenigingen, *crediet*-verenigingen, coöperatief *verzekering*wezen) alle zijn ongeveer uit dezen tijd.

Ook het *landbouw-onderwijs* kwam eerst vanaf deze tijd tot bloei, ik noem U als voorbeeld de Rijkslandbouwhogeschool te Wageningen, die in 1876 werd opgericht.

Het gevolg van de krachtiger organisatie was de ontwikkeling der coöperatie, beter onderwijs, praktische voorlichting, in één woord een algehele opleving.

Concurrentie wordt weer mogelijk en de export ontwikkelt zich. Grote zorg wordt besteed aan *levering van uitmuntende kwaliteiten*, aan *wering van vervalsing*. De *boterwet* komt in 1900 tot stand en de *Botercontrôle* wordt in 1901 ingevoerd.

Verskillende industrieën op de landbouw steunend komen op: zuivel-, aardappelmeel-, strookarton-industrie. In suikerindustrie tot dan de fabrikanten oppermachtig, 1897 heftige actie tegen een onaannemelijk contract. Gevolg, ook coöperatie op dit terrein.

Binnen- en buitenlandsche industrie ontwikkelen zich in deze tijd krachtig, waarvan het gevolg is, groter koopkracht in breder lagen. Onze landbouw vindt, wat zuivel, slachteeve, groenten, aardappelen enz. betreft, gemakkelijk afzetgebied. Daarbij wordt het verkeer van spoor- en tramwegnet steeds gemakkelijker en het vervoer der producten goedkoper. Eén voorbeeld: van hoe groten invloed is niet de aanleg van de Noord-Ooster lookaalspoorweg (opening 1906) geweest op de ontwikkeling van de landbouw in het noorden van Overijssel en vooral in het oosten van Drenthe.

Zo was het tot aan de oorlog.

Toen de omkering: Niet plotseling.

Eerst scheen de landbouw bij de oorlog niet slecht te varen. Voor een goed deel van het landbouwbedrijf waren de oorlogsjaren niet slecht.

Waar export mogelijk bleef (zuivel, varkens, groenten!) zijn goede zaken gemaakt.

De landbouw op het zand had moeilijke jaren: verbouw van graan niet voor de markt, doch voor voeder van eigen vee. Opvoeding van dit graan bracht hier soms moeilijkheden, omdat dan de voortzetting van het bedrijf op normale wijze bezwaarlijk werd.

De jaren na de oorlog waren voor de landbouw in het algemeen tot op heden ook niet ongunstig. Thans leven we in een wereldcrisis, die zich natuurlijk ook in de landbouw doet gevoelen: met moeite veroverde afzetgebieden voor producten van landbouw en landbouwindustrie dreigen verloren te gaan. Wij dreigen van de markt te worden verdrongen doordat men in het buitenland door eigen kracht in de behoefte tracht te voorzien of wel omdat invoer van de producten van land- of tuinbouw wordt bemoeilijkt of onmogelijk gemaakt.

Daarbij komen de hoge lasten: in tijd van bloei, die nog zo kort achter ons ligt, zijn koop- en pachtprizen gestegen; belastingen van Rijk en Gemeente zijn hoog en op sterke vermindering valt voorshands weinig te hopen. Polder- of waterschapslasten zijn eveneens gestegen. Kosten van sociale verzekering drukken op het bedrijf meer dan vroeger. De lonen zijn met de lonen in de industrie sterk gestegen en dalen of niet of langzaam.

Tot voor korten tijd was voor enkele bedrijven (zuivelindustrie, producten van slachteeve) de malaise nog niet sterk voelbaar door groter gebruik der producten in eigen land en groter koopkracht van een deel der bevolking, ook in het buitenland, dat vroeger deze producten minder gebruikte.

Al is het nog niet bepaald slecht in de landbouw, althans wat het veehoudersbedrijf betreft, de algemeen(toestand is thans gedrukt.

Hoe zal nu de Nederlandsche boer reageren op deze druk?

Er zijn mensen, die nooit uit de plooi komen, die alles wat komt over zich laten komen, zonder zelfs te vragen óf het wellicht anders kan. Het zijn de naturen, die zich rustig neerleggen bij de hiervoor genoemde theorie van Stanley Jevons. Zij zullen ook deze crisis weer zien als iets onvermijdelijks en ze willen tegelijk wel geloven; dat na de regen altijd weer zonneschijn komt, dat ook op deze periode van druk weer een tijd van groten bloei moet volgen. Dat zijn de onaandoenlijken, die zich nooit verontrusten en zich door niets uit hun kalmen gemoedstoestand laten brengen; die het zeker in deze opvatting voor zichzelf heel gemakkelijk hebben, maar die met dit „fatalisme" voor hun omgeving weinig betekenen en voor een ander weinig „houvast" bieden.

Er zijn anderen, die blijk geven de moed in de strijd om het bestaan geheel te hebben verloren. Nauwelijks 50 jaar en dus aangekomen op dien leeftijd, waarop een bezonken oordeel grote steun voor de werkkraft kan wezen, geven zij de strijd om het bestaan op, verzamelen de gespaarde duitjes en trekken zich in rustige rust in de vorm van een rentenier terug. Angst voor hetgeen de toekomst zal brengen, doet hen slap ter neer zitten en zich niet meer wagen in het eens zo geliefde bedrijf.

Er zijn nog anderen, die zich in dagen van druk eveneens weten te herinneren, dat ook eerder de nood wel groot was, maar bij wie tevens de herinnering opkomt aan de toen beproefd gebleken middelen om zich aan de druk te ontworstelen. Als zij zichzelf en anderen voorhouden, dat men een vroegere crisis te boven kwam door verhoging van *energie*, door *krachtiger samenwerking*, door het *zoeken van nieuwe wegen en nieuwe mogelijkheden*, dan wijzen zij daarmede vanzelf de weg, waarlangs ook nu weer naar verbetering moet worden gestreefd.

Dan wekken zij op tot hernieuwde krachtsinspanning en dan is versterking van de oude, beproefd gebleken organisatie eerste eis.

Wanneer ik spreek over de oude, beproefd gebleken organisatie, dan kan het niet anders of ik spreek onwillekeurig ook van zo niet oude, dan toch wel oudere mensen, die beproefd gebleken zijn in de organisatie. Wij allen weten uit ondervinding, dat ook in de organisatie een zekere leerschool moet worden doorgemaakt om beproefd gebleken te zijn. En wij weten ook, dat vele personen die naar een menselijke opvatting al heel wat jaren tellen, nog steeds met jeugdig vuur de organisatie dienen. Maar aan alles komt een einde en als de medewerkers van hogeren leeftijd ons om de een of anderen reden verlaten, dan zullen de rijen dun worden, als zij niet worden aangevuld door medewerkers van jeugdiger leeftijd.

Het zijn de jongeren ten plattelande, die moeten worden opgewekt om hun taak goed te begrijpen. Zij moeten de rijen vullen of aanvullen. Zij mogen daarin rustig komen met andere opvattingen dan wij ouderen hebben en zij mogen van die andere opvattingen ook gerust doen blijken, wanneer zij dat maar doen met een zekere bescheidenheid. Het jeugdig vuur kan in deze oorzaak zijn, dat oudere vuren, die, doordat alles zo gewoon is geworden, dreigen uit te doven, weder opflikkeren en opnieuw helpen de gang der organisatie te bevorderen.

De jongeren moeten daarbij wel in het oog houden, dat zij tegenover de levensmoeilijkheden heel wat gemakkelijker staan dan hun voorgangers van vóór 50 jaar.

En nu komt de vraag: *Staat de boer thans beter of slechter tegenover de crisis?*

Zij weten meer. De hele wetenschappelijke bewapening is beter, 50 jaar geleden werd gestreefd naar behoorlijk onderwijs op landbouwgebied, opdat dan de vraagstukken, die zich voordeden, zouden kunnen worden bestudeerd. Dit onderwijs en de vraagstukken, die ik hier bedoel, zijn de jongeren reeds lang deelachtig geworden of hebben zij - zich eigen gemaakt, maar die wetenschappelijk betere bewapening kan naar mijn gevoel voor de jongeren niet anders dan een reden zijn om de strijd beter aan te binden en mag hen niet brengen tot zelfoverschatting.

Welke richting moeten nu ouderen en jongeren tezamen uit?

Het eerste wat ik hen allen op het hart zou willen binden is: Zit niet bij de pakken neer! Of men elkander nu al dag in dag uit vertelt, dat het niet goed gaat of dat het althans veel beter kon, daarmee schieten wij niets op. Wij kunnen er hoogstens enigen die niet al te sterk zijn, moedeloos door maken. En toch moeten wij door de moeilijkheden heen. Ik zeg opzettelijk niet: door de landbouwcrisis heen, omdat er van een crisis voor het gehele land zeker geen sprake is en sommige delen van ons land hoewel met moeite, dan toch nog een tamelijk goed bestaan hebben.

Als wij niet bij de pakken gaan neerzitten, dan rijst direct de vraag: Waar moeten wij dan onze hulp zoeken? En onwillekeurig hoor ik al: Het moet komen van de Overheid. Als er tegenwoordig iets scheef gaat, dan is het Vadertje Staat, die maar moet komen helpen. Ik kan dit begrijpen van groepen van personen, die van de Staat nu eenmaal alle heil verwachten, maar personen, die niets van een soort heilstaat zouden willen weten, doen toch niets anders dan maar om Staatshulp roepen en aldus in de grote massa het idee ingang vinden, dat het de Staat is, die alles kan verbeteren en terecht brengen.

Ik heb U in de loop van mijn lezing verteld van de tijd toen de overheid zich bemoeide met het organiseren op landbouwgebied en ik heb U aangetoond, dat daarvan niet veel terecht is gekomen. Ik zou dus voor te veel overheidsbemoeiing reeds op grond van de ervaringen willen waarschuwen. Maar er is een tweede reden waarom wij van de hulp van de Staat niet al te veel moeten verwachten en die is hierin gelegen, dat deze hulp nooit anders dan van geringe omvang kan zijn.

Wanneer men zou gaan vragen aan de Staat om de land- en tuinbouw te helpen door de moeilijkheden heen te komen en men zou dat willen doen in deze vorm, dat de Staat zoveel moest bijpassen dat de uitkomsten weer gelijk waren aan die van een jaar of wat geleden, dan behoef ik U niet te zeggen wat dit voor heel Nederland zou betekenen. Als de Staat dan ook helpend optreedt, kan dat niet anders dan voor een betrekkelijk klein deel het geval zijn en wel te meer, omdat men toch ook niet kan vragen om alleen land- en tuinbouw te helpen en bijvoorbeeld de metaalbedrijven maar aan lager wal te laten, als zij daar eenmaal aankomen, of geen hand uit te steken voor de katoennijverheid al~s deze door buitenlandse concurrentie in een hoekje is gedrukt of om de ogen maar dicht te doen niettegenstaande grote massa's personen in de middenstand de strijd om het bestaan zeker nog erger voelen dan de gemiddelde land- of tuinbouwer. Het staat dan ook wel vast, dat overheidsbemoeiing in de vorm van Staatshulp slechts van kleine betekenis kan zijn.

Of de Staat dan niet doelmatig zou kunnen helpen al is het dan niet met veel? Het antwoord op deze vraag is zeker toestemmend. Het is van het grootste belang, dat voor de afzet van onze producten in het buitenland en tot op zekere hoogte ook in het

binnenland behoorlijk reclame wordt gemaakt. En goede reclame, waarvan resultaat mag worden verwacht, kost handen vol geld.

In de tegenwoordige moeilijke omstandigheden waarin de landbouw verkeert, kan niet gevegd worden, dat dergelijke grote bedragen door de boeren alleen ter tafel worden gebracht. En het is dan ook zeker een goede gedachte geweest van het Bestuur van de Algemeenen Nederlandschen Zuivelbond (F. N. Z.) om de Regering te vragen eens een paar miljoen voor een dergelijke reclame beschikbaar te stellen. Men behoeft dan niet angstvallig uit te zoeken welke persoon wel moet worden geholpen en in welke mate hij moet worden geholpen, maar men kan het geld besteden voor alle landbouwers, die bij de zuivelbereiding zijn betrokken en dat zijn zij zeker bijna allemaal.

Maar meer dan een dergelijke gezonde steun kunnen wij van de Staat waarschijnlijk wel niet tegemoet zien.

Maar als wij het dan niet in de eerste plaats moeten hebben van de overheid of van de Staat, waar moeten wij het dan trachten te vinden? En op deze vraag is mijn antwoord, dat wij trots de gebreken, die onze landbouworganisatie aankleven en waarop ik U ook heb gewezen, de landbouworganisatie moeten maken tot het plechtanker voor de tegenwoordige, maatschappelijke moeilijkheden. Wat er ook gebeure en hoe wij ook zullen slingeren op 's levens zee, in een goede en goedgefundeerde organisatie zullen wij het middel vinden om te voorkomen dat het boeren-schip te gronde gaat.

Maar dan komt als nevenvraag: *Welke koers moeten wij dan voor dit schip tezamen kiezen?*

In de 80-er jaren was de toestand aldus, dat de landbouwers met klem vroegen om betere hulp bij de landbouwvoorlichting en bij het onderwijs. Men moest meer weten. Men was in het weten der dingen achterop. En daarnaast begreep men heel goed, dat als de Staat zou zorgen voor de mogelijkheid om meer te kunnen weten, men het bij zich zelf moest zoeken in een betere organisatie. Men leefde veel te veel naast elkander, terwijl de hulp in de toenmalige moeilijkheden niet anders kon komen dan van het met elkander leven en met elkander trachten over de moeilijkheden te komen. Men heeft dien weg ingeslagen en door het zich verenigen ontstond de mogelijkheid om de techniek van het landbouwbedrijf in alle opzichten vooruit te brengen.

Betere grondbewerking, betere en goedkopere bemesting, betere verzorging van plant en dier, goedkopere en betere veevoeding en tenslotte betere verwerking van de op de boerderij gewonnen grondstoffen voor de coöperatieve fabrieken. Wij kunnen gerust zonder overdrijven zeggen, dat het landbouwbedrijf en de nevenbedrijven in Nederland technisch zéér hoog staan en hoewel er natuurlijk altijd wat te verbeteren overblijft, zullen wij de moeilijkheden naar mijn vaste overtuiging *niet* overwinnen door datgene wat er aan de techniek nog ontbreekt, te verbeteren. Dit is de vrucht van de strijd, dien de boerenstand heeft moeten aanbinden, toen in de tachtiger-jaren een landbouwcrisis ons gehele land teisterde.

Maar als wij dan technisch zo hoog staan en als er dan toch op het ogenblik moeilijkheden zijn, die wij moeten overwinnen, waar moeten wij het dan wel zoeken?

En nu zal ik als voorbeeld mij beperken tot de *afzet van onze zuivelproducten*. Wij hebben in ons land 435 coöperatieve fabrieken, die alle hun boter en hun kaas en hun andere zuivelproducten moeten verkopen.

De directeuren der fabrieken doen daarvoor ongetwijfeld hun best, maar als zij hun best doen om hun producten in eenzelfde stad aan eenzelfde afnemer te verkopen, dan zijn zij elkanders concurrenten en nu mag de een wat beter koopman zijn dan de ander en dus iets meer maken voor zijn producten dan een ander, allen tezamen blijven het concurrenten en maken daardoor allen tezamen te weinig.

Sommige fabrieken hebben dan ook ingezien, dat wij vóór alles de concurrentie op de markt moeten verminderen, deze kleiner moeten maken door het aantal personen, dat zuivelproducten ten verkoop aanbiedt, te doen afnemen. Zij hebben zich bij elkander gevoegd en hebben gevormd wat wij noemen zuivel-verkoop-verenigingen. Dat ik dit woord in het meervoud uitspreek, bewijst al, dat degenen, die zover kwamen, dat zij inzagen dat het aantal verkopers van dezelfde producten kleiner moest worden, nog niet hebben ingezien, dat zij dan ook feitelijk bij elkander behoren.

Maar het is ongetwijfeld al een verbetering, dat er zich groepen van fabrieken tot één verkoopvereniging hebben verenigd. Het aantal concurrenten is daardoor echter wel verkleind, maar nog altijd treden de verkoopverenigingen en de fabrieken, die zich daarbij niet aansloten, op de markt als concurrenten op. En nu is het merkwaardige verschijnsel, dat zich daarbij voordoet, dit: dat een fabriek mitsgaders [*alsook, bovendien*] haar bestuur en haar directeur zich steeds afvragen, krijgen wij voor onze producten meer dan een andere fabriek en betalen wij aan onze boeren voor de melk meer uit dan een andere fabriek, en zich nooit afvragen: bestaat de mogelijkheid ook, doordat wij moesten concurreren met een andere fabriek, dat wij tenslotte toch minder hebben gekregen dan wij anders misschien wel zouden hebben kunnen krijgen?

Ik heb U gezegd, dat ik als voorbeeld voor de afzet van onze landbouwproducten mij zou bepalen tot de afzet van onze zuivelproducten, doch het is bij de andere producten precies zo of nog slechter dan bij de afzet van de zuivelproducten.

Welnu, de moeilijkheden, die thans over de landbouw zijn gekomen, moeten ons leren, dat wij zo niet verder kunnen gaan. Wij hebben technisch gesproken eerste-klas waar, maar onze afzet van die eerste-klas waar is nog een grote chaos.

Als de landbouwmoeilijkheden van de tegenwoordigen tijd - en als ge het dikke woord eens wilt hooren - als de tegenwoordige landbouwcrisis nu maar tengevolge heeft, dat onze boeren dusdanig gedwongen worden over het overwinnen van de moeilijkheden na te denken, dat het resultaat is een grote verbetering van de afzet onzer producten, dan geloof ik, dat van de moeilijkheden, die ons thans hinderen, tenslotte nog een grote zegen voor de Nederlandschen landbouw zal kunnen uitgaan.

Hier is mijn arm, hier mijn kracht en tijd,
Trouw zij het al aan mijn plicht gewijd!
Hoog is het doelwit en steil de baan,
Toch heb ik vrolijken moed bij het gaan.
Zij 'k als een kindeken zwak in nood:
God staat mij bij en door Hem ben 'k groot.

Posthuma

Tien geboden voor de leden der landbouw-coöperaties.

Hoe deze crisis-tijden beter door te komen.

1. De Coöperatie zijt gij zelf. Zij is uw eigen beveiliging en hulp.
2. Gij zijt er zelf mee verantwoordelijk voor, dat uw coöperatie beantwoordt aan het doel, waarmee ze opgericht is.
3. Gij moet slechts met haar zaken doen, want anders verzwakt gij haar en U zelf. Slechts eendracht maakt macht.
4. Gij moet uwe landbouwbehoeften bij uwe coöp. aankoop-vereeniging koopen en uw producten door middel van de coöp. afzetorganisatie verkoopen, opdat een tegenwicht tegen speculatie en woeker worde gevormd en tegen ongezonde prijsschommelingen.
5. Vooral moogt ge uwe coöperatie niet als asschepoester behandelen en de goede waren aan de handelaren verkoopen en de minderwaardige rest aan de coöperatie leveren.
6. Betaal de door u gekochte goederen zoo spoedig mogelijk, ook al is het in termijnen. Ge spaart daardoor renteverlies en maakt de coöperatie sterk. Bedenk dat bij crediet-verleening door den handelaar de rente in den prijs (of in den kwaliteit) verrekend moet zijn.
7. Benoodigd bedrijfscrediet behoort ge alléén bij uwe boerenleenbank op te nemen en niet bij deze en gene pogen te borgen. Dit laatste vermindert uwe credietwaardigheid en maakt u afhankelijk van onbetrouwbare geldschietters.
8. Overweeg nauwkeurig wat ge koopt en koop slechts datgene wat gij werkelijk noodig hebt en wat uw bedrijf productiever kan maken. Laat u nooit iets door vreemden of onbekende kooplui aanpraten.
9. Bedenk, dat gij in uwe coöperatie niet alleen rechten, maar ook plichten hebt en dat de coöperatie de andere leden precies gelijk moet behandelen als U. Daarom, verlang nooit iets onbillijks en vooral niet, dat men voor U onderscheid zal maken. Denk ook niet, dat uwe medeleden er voor zijn om de kastanjes voor U uit het vuur te halen.
10. Wanneer gij reden tot klagen hebt, geef dan niet achter haar rug af op de coöperatie, maar ga met uw klachten daar, waar zij behooren. Dat is de eenige goede manier om verbetering te krijgen. Hoort gij anderen kwaad spreken over uwe coöperatie, vertel dat dan niet verder om U gewichtig te maken, maar onderzoek de zaak. Help gebreken opheffen, maar ook gewetenlooze verdacht-makers ontmaskeren.